

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XLIV. évf.

Martius—Aprilis.

2-ik füzet.

Társadalmi fejlődés.

Nemrégiben elhalt egyik babros-nevű hazánkfia, festőművésznk, Zichy Mihály, egy kép keretében akarva megszólaltatni az eseményekben nagy multú XIX. százév vérhullámokban zajló korszakos történelmét, a túlradó férfierő féktelen bravurjaival, a művészi alkotás monumentalis szélességében megfesté a keresztény civilisatio és pogány világfelfogás harcát, a pápaság küzdelmét s a fajok egyesítését és a családi élet rázkódtatásait, s mivel szerinte a leghumanusabb, legnagyobb eszmék csakis az érettük kiontott vérben, romlásban vernek gyökeret, nagyobb, állandóbb alkotások ára mindenütt a pereznvi pusztulás diadala, -- nagy művére oda tevé, hogy a sok könnyáldozat, lelki tortúra és borzalmas vérözön után virradni fog, hátulról a Krisztus alakjának távoli körvonalai elmosódva, álomszerű vonalakkal rajzolódnak az ég szivárványos hajlására.

A mit kifejez a művészi ecset s a mi félálomban a festő lelkében lebegett, az ma is benne van a levegőben s nagyjában legalább ma is ugyanaz.

Sok harc van ma is a világon. A természet harca és a társadalom harca, az elvek és érdekek harca, az elméleti szélsőségek és a gyakorlati szempontok harca, sejtek kiválogatása a testben, jelszóké a közéletben, munkás és munkaadó egymásközti ellentétei és surlódásai, miket még eddig csak csökkenteni tudott a munkás-jóléti intézmény s a hatalmi kétoldalúság; továbbá a küzdelem Isten nélkül s küzdelem az Istennel, felekezeti és faji ellentétek, politikai reformok és rendi viszonyokból való kibontakozások, nemzetek nagy versenyzései s az absolutismusnak minden önálló létet és öntevékenységet megsemmisítő tulságai -- nem szemünk előtt vannak-e? S mindezek nem az erősek és gyengék ádá harca-e, melyekben

megvannak a győzők és legyőzöttek, a diadalittas csapatok és sebesült rabszolgák, a halottak és a hulla-fosztogatók, a sírkertek és a „vörös kereszték”? Nem áll-e Babylonia óta ma is az egységes állam-ideál s nemzeti szellem szemben a nemzetiségi önérzet szertehúzó törekvéseivel? Nem vívja-e harczeit a keresztény világnézet a nemzetközi socialdemokratia érzelgős kétségbeesésével s a történelmi materialismus nyughatatlanságaival? Béke és csend nyugalma honol-e a pápaság mindent absorbeáló egyetemessége s az emberiség amaz egységes törekvése közt, hogy modernebb elméletek alapján rendezze be a maga sajátos emberi élet-világát? S végre az a rengeteg fonák gazdasági elv, jogi elmélet, zürzavaros élvezet-vágy, medeai lelkületből fakadó cselekvés, elprédálása az életnek s kialakulása a vér- és idegélet rettentő formáinak, s mindaz, a mi a társadalom socialis bűnét teszi, de annyira elfajulva és az ártatlanságig bemohosodva, hogy a moralis szégyen valósággal tombol az emberiség lelkén, őrzöng az élet színpadán: nem támadják-e szakadatlanúl a családi életet minden híven teljesített kötelességeivel és méltán viselt felelősségével, nem igyekeznek-e kivetköztetni a családot szellemi és társadalmi fontos szerepeiből, hogy ezáltal irányithassák más czélok és funetiók felé? . . .

És viszont és ezeknek a jeleneteknek határozott háttéréül a keresztény vágyakozás édes-bús melodiájának meg-megcsendülő accordjaiban nem tárul-e szemeink elé, hogy a világ küszöbön álló socialis újjászületése, a társadalmi jóllét és a társadalmi tökéletesedés újra éledésének és természetes folytatásának gondolata semmi más, mint betünként a Jézus tanítása, hogy a züllő erkölesöket csak az ő szelleme válthatja meg a megsemmisüléstől . . .

Mind-mind ugyanaz ez, mit jelképesen a művész elbeszélt. Legfennebb a színtér változott. A harezok mezeje a történelem látható színpadáról áttevődött a láthatatlan lelkekbe, beleszövdött a lélek mozgásának minden renddel és szabálylyal önként alakuló ellentéteibe.

Egyéb a régi. Még ama bizonyos sötét, fürtös felhők is, melyeket már őr és hajt a hajnali világosság, nem akarnak tágitani. A pusztulás geniusának szemmel látható újabb és újabb diadalai, a rombolás szellemének hozott áldozat mintha

még ma sem volnának elegendő ahhoz, hogy a szebb jövő fel-
tűnjék s hogy a bizonytalanságtól való borzadály futó fellegként
széjjelbomoljék, — csak ez sötétíti mindig a jelen tisztaságát,
veszélyeztetvén a hajnal fényerejét, a ragyogó ezél eljövételét.

Hanem a mostani korszaknak nevezetességet azért koránt-
sem ez az ismétlődő vagy visszatérő történelmi jelleg biztosít;
fontosságot helyzetünknek nem az nyújt, hogy a jelen minden
törekvésében és eszmemozgalmában már benne van csirája a
jövőnek s így a jövő eszméinek csiráztatása a legnagyobb óva-
tosságra és vigyázatra int, s a talaj, melyből kihajt az új idők
virága, a legszorgalmasabb munkát várja meg... Nem!...
Csak természetes az is, ha a jelenkor embere nem elégszik meg
a létező és meglevő dolgoknak magyarázatával, hanem a jövőre
néz, a jövő társadalmát vizsgálja, minden energiáját ama követ-
kezendő társadalom socialis szervezetének a tanulmányozására
fordítva, mely a jelenlegit fölváltani fogja... Hiszen ősidőktől
fogva így van ez! S ha az ember csakugyan a lényegét keresi
a változásoknak s azoknak rejtett rugóit igyekszik előpattan-
tani: egyenes kötelességet teljesít. Mert Ostwald nézete szerint
egész művelődésünk azon alapszik, hogy a jövőre is gondolunk,
s hogy bizonyos dolgokat előre meg tudunk mondani, termé-
szetesen különféle pontossággal. Szóval nincs semmi különös,
vagy éppen nyugtalanító abban, ha a tudományos vizsgálódás
csak úgy, mint a kritikátlan ösztön — félve rázkódtatásoktól —
ráveti magát a jövőre, hogy az eseményeknek legalább bizony-
os területét a jól értelmezett indeterminismus szétterülő irány-
vonalain haladva, hozzáférhetővé tegye az előrelátásnak...

A mi átmeneti korunkban a legnevezetesebb és igen örven-
detes az, hogy nemesak készíttjük látásunkat lehetővé tenni
az előrenézést, hanem újjáalakult a látás is, s a haladás nem
a pessimismus, hanem a társadalmi optimismus hitvallásában
nyer kifejezést.

Hatvan esztendő óta folyton kísért a különféle forradalom
árnya. De a régihez képest ma mégis óriási különbséggel. Többen
és egyre többen vallják, hogy az emberi társadalomnak nem
revolútióra, hanem evolútióra van szüksége. Az összeomlási
elméletek vérpárás álmai mind kevesebb hívőre találnak, ellen-
ben az egységes fejlődési menetben mind számosabban látják,
úgy, hogy a mi körülöttünk van semmi egyéb, mint megannyi

fejlődési-tünet, melyek az evolutios-erők tudatos vagy öntudatlan megnyilatkozásai nyomán állottak elő.

Egyszóval korszakunknak legjellegzetesebb vonása a fejlődés lett.

De hát mit is jelent ez a fejlődés? Mit általában, s mit a szellemi életre nézve? . . . Igazán oly korszakalkotó-e az emberi szellem történetében, mint hivei hirdetik, vagy oly üres, vizenyős, csak rombolni tudó, a minőnek az evolutionista és monista világnézet ellenpropagandája szereti feltüntetni?

Azt hiszem egyik úgy, mint a másik.

Mert látva mondjuk az ember társadalmi életének torz-erköleseit, mint a nagy fejlődésfolyamatnak szükségképp bekövetkező termékeit, elragadtatva nem lehetünk a fejlődélmélet tüne-ményeitől. Látva a nagy városok utcáin, a legfényesebb paloták, templomok, színházak, könyvtárak és muzeumok szomszédságában mesterségesen tenyésztő újkori vandalismust, a mint az ugynevezett osztályöntudatos proletárság testi és lelki alkotó elemei, kötelességei és tehetségei ott támadnak, alakulnak és módosulnak, míg végre a homo socialis teljesen kifejlődik, felnő s erőben és hatalomban ott áll előttünk: lázasan kiálthatunk fel -- avagy fejlődés-e mindez? . . . Fejlődés-e az, mikor az egyén mindenre felszabadítja magát, mi által ostromolhatja a társadalom rendjét, siettetheti a tekintélyek lejáratását? . . . Fejlődés-e a jakobinismus folyton erősbülő szelleme, mely milliók fejét követeli azért, hogy a józan ész uralkodjék? . . . Fejlődés-e az az evezés a hitetlenség vizein az anarchia felé, mely teljesen le akarja törni a lelkiismeret uralmát, elnémitani a kötelesség szavát s határozott merényletet tervez a civilizatio ellen? Fejlődés-e az, mit a csalódott kor, a kiábrándult nemzettek keresztútjai mutatnak? . . .

Mindezek aligha fognak tanubizonyságot szolgáltatni az evolutio egyre hatalmasodó igazságainak helyessége mellett.

Elleiben igen helyesen vélik némelyek azt, hogy minden fejlődés és átalakulás csak annyiban tekinthető haladásnak, a mennyiben előmozdítja valamely társadalmi eszménynek megvalósulását, vagy legalább is útját egyengeti oly társadalmi állapot bekövetkezésének s formából-formába való elváltozásának, mely a közvetlen előzővel szemben visszacsést nem mutat.

A mit Spencer hirdetett s a mit társadalomtudományi

evolutionismus néven ismerünk, mely szerint a társadalmi élet is az életfeltételekkel folytonos kölcsönhatásban áll s csakis a faj alkalmazkodása az életfeltételekhez hozhat létre szilárd jellemeket és egészséges érzéseket, az ma egész iskolát alkot a társadalomtudomány világában. A környezet-elméleti hatások érvényesülnek. A jelszó fogékony földre hull mindenfelé. A tovább fejlődés korszaka beállott már az egyén, mint a társadalom öntudatában, lelkivilágában.

Elmélkedjünk tüneteivel fölött!

A fejlődés teljesen a természettudományos világnézetre levén alapítva, csak természetes, hogy összeütközésbe jő az emberi szellemnek amaz irányzatával, mely a természet fölöttit az emberi véges látkör fölé helyezi. A mostani fejlődés is mindenek előtt a keresztény-világnézet ellen irányul. A vallásos eszmék saját belső fejlődési törvényeit, a physikai és chemiai törvényektől esetleg különböző szellemi és lelki törvényeit nem ismerve s nem is keresve, s a kereszténység világboldogító tanainak eszmekörét, a lelkiek világának erkölesi jelenségeit csak azokban a merev dogmákban látva, melyeket a felületes szemlélődés benső magának és lényegnek tekint: a kezdődő fejlődélmélet viszonya a valláshoz annak lekicsinylésében nyilvánul. S a mire Darwin sohasem gondolt, az is bekövetkezett. A Marxismus név alatt ismeretes tudományos socialismus az emberi társadalom abszolút tovább fejlődéséből teljesen kitörülve a vallást, kijelentvén, hogy a különböző társadalmi ideológiák csak amolyan cziczomái az emberi szellemnek, melyek a társadalom fejlődésében igazi mozgató energiát nem jelentenek.

Nem hiában, hogy egyre többen akadnak tudósok, kik a tudományos socialismus teljes esődjéről beszélnek.

Hiszen teljes félreértés volna a fokról-fokra való fejlődés természetes mechanizmusában, a mindenre kiterjedő okság-elv érvényesülésében csupa eretnokséget vagy atheismust látni. A mit az constatált, az még nem lázadás az Isten ellen, hanem a természet erőinek fejlesztő hatásáról, a szervezeteknek s a tényeknek magukban rejlő s beléjük oltott fejlődéserejéről, vagy legujabban az anyag és szellem ellentéteinek az energia felsőbb egységébe való összeolvadásáról alkotott gondolat-forma. S ez iránynak már vannak is ékes szószólói a fejlődélmélet híveinek vallomásai szerint. Többek közt Vetter, ki az evolu-

tionista világfelfogásnak etikai oldalát vizsgálva s az ember ősi gondolatmenetének mivoltát keresve, arra a végkövetkeztetésre jut, hogy „a szellemi világban való hit zavaros sejtelmekből az oki összefüggések ismertetésének előrehaladtával mind világosabban tűnik ki, hogy minden véges dolognak ősforrása, fentartója egyetlen, változhatatlan legmagasabb lény, mely bennünk és velünk, magunkkal és az egész világgal él és alkot és a melynek mégis másnak kell lennie, mint mi és mint széles e világ“. Vagy más helyt: „— Az istenfogalom eddigi egész fejlődése — tisztán emberi fejlődés, a legalsóbb szenvedélyeknek alávetett lényből félreismeshetetlenül haladva ama legfelsőbb fok felé, hol az utolsó emberi rárakott aggaléktól is megszabadulva, úgy jelenik meg az emberek felfogásában, mint a tiszta kifürkészhetetlen létező, a nagy világrejtvénynek valódi ősertelme. Ebben — mondja ő — s csakis ebben békül ki a hit és tudás egymással, a mindkét részről való elérhetetlenség teljes tudatában“. Avagy, hogy mire értékeli a vallást a fejlődélmélet s mennyi benne a vallás-ellenesség, értsük meg Bölsche szavait, melyekben kifejezi, hogy „a ki a vallásban talált enyhületet, az ezután is meg fogja benne találni. A lezármas tényeinek ismerete semmi összefüggésbe sem hozható a szív belső vallásával. A vallásos érzés sokkal inkább emberi valami, hogy sem azt ily fejlődésbeli tények ismerete leronthatná“ . . .

Úgy is van ez! Ha a fejlődés mindenben uralkodó vezéreszméje a tovább haladás útját akarja egyengetni, számolnia kell a történelmileg adott helyzettel; a teljes negatio az ember természetében mutatkozó tárgyilagos erők iránt, melyek történelmileg létrejöttek és tényleg megvannak — mint a vallás is, — nem fog a társadalmi viszonyok tökéletesebb rendezéséhez vezetni.

És itt vessünk egy futó pillantást a kereszténység alapján álló s így hatásukban mindenesetre jelentékenyebb fejlődéselemekre.

Mint a ki a társadalom fejlődését a maga egészében fogja fel, Kidd Benjámint ragadja meg figyelmünket.

A társadalmi élet összjelenségeit nézve, megfigyeléseit körülbelől ezekben adja vissza:

„A létért való harcban a társadalom képességének s erélyének, illetve alkalmazkodási képességének az alapja: az altruizmus. A mint ez gyengül, megszűnik harczképes lenni.

Az egoizmus és altruizmus óriási harcokat vívnak egymással az ó-kortól kezdve. Napjainkban kevesebb az önzés s nagyobb az altruizmus, mint volt az ó-korban. A harc az egyén és társadalom közt elérte tetőpontját. Az egyén több-több jogot kap. De napjainkban is szemközt állanak az egyén és közérdek. S a jövő feladata, hogy az egyén érdeke s az egész érdeke egymást teljesen fedjék. A mi pedig rábirja az egyént, hogy a saját érdekéről lemondjon, hogy az élő nemzedék a jövőért munkáljon, esetleg azért áldozatot is hozzon: az a vallás.

Az ember értelmi tehetsége a civilizációval nem tart lépést. A vadak gyermekei az iskolába jutva, az évezredek fejlődésű európaiak gyermekeivel kiállják a versenyt. Az emberiség óriási fejlődése nincs okozati összefüggésben az értelmi fejlődéssel; csakis az ember erkölcsi felfogásának és életének változása halad lépést az emberiség fejlődésével. Azok a társadalmak virágoztak, melyekben az erkölcsi élet fejlődött s szilárd alapon nyugodott; mivel pedig az erkölcs szabályozója a vallás, mert ez az emberi magaviselet ész feletti szentesítése, ugyanazért a vallás volt és lesz mindig azaz elsőrendű, nagy társadalmi intézmény, mely az emberiség fejlődését vezeti és tökéletesíti“ . . .

Ime az emberi intézmények átalakulásának tüneményei köré vezérelvül már belekerül az altruizmus is, s azt a lehető legnagyobb érvényesülésre kívánják juttatni.

Vajjon miben ellenkezik itt a fejlődélmélet a kereszténységgel?

Egyben mindenesetre. Abban, hogy a fejlődélméleti irányban mozgó észjárás nem: oly természetű, hogy vele a szeretetet, a felebaráti szeretetet teljesen megértsük. Vagy ne vennők-e észre, hogy a darwini gondolatmenet szerint, midőn nemzedékről-nemzedékre mindig, minden időben és helyen csak a legalkalmasabb egyedek maradnak fenn: mind szűkebb körbe vonulunk altruizmusunkkal? Ne látnók-e be, hogy a lények fölfelé való fejlődélméletében mennyire nem kedvez az altruizmus a segélyre leginkább szorultaknak, a fentartásra azonban kevésbé alkalmasoknak? . . .

Mennyivel fejlettebb ehhez képest a keresztény szeretetnek evolutiós ereje! . . . Hirdeti az egyetemes testvériséget. Oltalmába veszi a gyermeket, a gyenge nőt, a nyomorultat és az aggot.

Szétérti a rabszolga bilincseket. Kiterjeszti a polgári jogokat az elnyomott rétegekre. Lemondásra bírja az előkelőket előjogaikról. Eleven virágzásban tartja a democraticus gondolkozást... Hol gyökereznek ezek, ha nem a keresztény altruizmusban? S van-e, lehet-e hatalmasabb evolutiós erő elképzelni is a kereszténységénél? ... Bizony az altruizmusnak senki más alapot nem vehet annál, mint a mely egykor vettetett a kereszténységben.

Itt még egy kérdést kell érintenem, mely a társadalom fejlődésénél életbe vág. S ez az, hogy csakugyan az erkölcsi s egyedül csak az erkölcsi s nem az értelmi fejlődésen fordul-e meg a haladás? Vagyis mindig jobb háttérbe szorítani a fejlődésnél a culturelemeket?

Kiddnél, midőn minden társadalmi haladásunk az altruizmusra való törekvéstől függ, mint másik állandó kegyeltje tűnik fel az erkölcsi elem kizárólagossága. Kutatja a társadalmak tartósságának, hartzerejének okát s alapját s mivel az egyéni kiválóságok magukra, a virágzó culturák magukban nem teszik azt az általános, mindenre alkalmazható elvet, mely folytonos emelkedést jelölne, kutatásában csak annak kegyelmez, a mit az erkölcsi nevezettel tud megnevezni. A mire nézve igazat is adunk neki annyiban, hogy a társadalom csakugyan az erkölcsi útjáról le nem térhet, ha vesztébe rohanni nem akar, s hogy a társadalmi rend valódi öre közvetlen csak az erkölcsiösség és az erkölcsi meggyőződés lehet; de a mennyiben mégis a társadalmat egyének alkotják s az egyénre nézve ideális állapot csak úgy képzelhető, ha minden egyén maga tudja önsorsának intézését kezébe venni, a mihez szellemi előkészület is szükséges; s továbbá, mivel a socialismus legnagyobb veszedelme is a tudatlanságtól jön; s a közérdek és közjó érdekében felidézhető cselekvések fejlődésében előrevivő szerepe csak az általánosabb művelődésnek, s a szűkebb látóköröket átható összeség gondolatának van és lehetséges: az ember értelmi és erkölcsi tehetségei egymás mellé rendelt fogalmaknak, egymás ellenőrzésére állított összetényezőknak tekintendők a társadalmi fejlődésben.

Vagy miért álljunk az értelmi haladás ócsárlói közé? miért deducáljunk az észből minden zavaresinálást, forradalmi philosophiát? miért vádoljuk a legnagyobbyszerű fogalmaknak

valóban észbeli természetüket?... Nem érvényesült-e elég eszményiesen, mint socialis mozgató erő a lovagvártól a parasztkunyhóig a renaissance, mint az emberi szellemnek egyik lendületi mozzanata? Nem volt-e kedvező a socialis fejlődésre a reformatio, mikor a népet felvilágosítva önrendelkezésre szoktatta, — a zsarnokoskodást megvető észnek kedvezve — nagykoruságra, felelősségre nevelte? Nem a felvilágosodás hajnalpirjával találkozik-e Nyugat-Európa legtöbb társadalmában a XVIII. százév avult intézményeinek haldoklása?... Nem keresztény gondolat-e a szabadság, egyenlőség, testvériség; s ki tudja, nem azok értelmi súlya esett-e legtöbbször döntőleg a nemzeti akarat mérlegébe?... S vajjon nem lehetne-e az értelem eszközeivel is Isten szeretetére s felvilágosult hitre tanítani?... S hogyha a vadak gyermekei csakugyan kiállják a versenyt az európaiakkal, ez csak annak bizonyosága-e, hogy a társadalmi fejlődésben az értelmi fejlődésnek döntő súlya nincs, — vagy annak is az, hogy a fejlődés folyamatnak a szellemi életjelenségekre is alkalmazható hajtó erejében kételkedünk?...

Az értelem, a rationalismus korszakainak épp úgy megvannak sebej, mint másoknak. De helytelen volt-e azért, a mikor ez más, elmúlt időknek nyomába lépett s mikor ezéljaul az erkölesi tanoknak a bölcseslettel való teljes megegyezését tüzte ki? S mikor sok százéves vajudás után éppen azok a társadalmak jutottak el a legigazabb szellemi tartalomhoz, a melyekben a kihirdetett tételek és eszmények, a kimondott szó és hagyományos felfogás tekintélyét feltétlenül nem ismerték el, mi előtt tudományos szintájon bizonyos rationalis értékelésnek és igazolásnak alá nem vetették...

A XX. évszáz embere hasonlíthatatlanúl fejlettebb, mint az előbbieké s vele együtt a társadalom is magasabb szellemi niveaun áll, mint az előbbi; éppen ezért az csak örömrünkre szolgál, hogy a jövendő építésében egykoron az értelmi erőnek is szerep adatott, s az emberi ész, mint a fáklya fénye, világot hinthetett és hinthet az emberi lélek absolut értékekért vívott és vivandó küzdelmeire!...

BÖLÖNI VILMOS,

Jézus történelmi helyzete és hatásának titka.

A „Jézus“ névnek nagyobb történelmi jelentősége van, mint bármelyik másnak az emberiség történetében. Egy név sem vésődött be oly átalakító és megszentelő befolyással az emberiség gondolkozásába és érzelmeibe, mint ez. Buddha és Confucius nevét tisztelettel említette és említi ma is az emberek bizonyos nagy száma, de követők a Jézuséival hasonlítva össze, egyhangu sokaságot alkotnak minden nagyobb történelmi fontosság nélkül. Sőt, míg Buddha néhány bölcsészeti vizsgálódás központja lett, Confucius prózai alak maradt, nem hatva meg sem a művészt, sem a theologust. De mily figyelemreméltók az alkotások, melyek Jézuson épültek föl jellemben, változatosságban és számban.

S mily tudományos tevékenység halmazódott fel a Jézus neve körül, melynek czélja elmondani történetét s kifejteni működését! Most, születése után 19 száz év multával is mind nagyobb számban kerülnek ki a nyomdából új könyvek, melyeket tudós és köznép egyforma buzgósággal kereshet, mert azok közül egyik-másik megtalálja útját Afrika szívébe, India harasztjain át China tengeri kikötőibe is s a melyek mind valami új gondolattal vagy érzelemmel övezik körül az ő nagy alakját.

Akármerre megy az utazó Európa nagy városai között, minden más emelvény fölé emelkedve látja a szószékeket, melyek tömeges voltukban a leghathatósabb és legcsodálatosabb bizonyosságát szolgáltatják ama nagy élet állandó befolyásának. És a kereszt, mely halálának eszköze volt, a halhatatlan élet legfőbb jelképe lett a szivekben. Van ugyan még hely, a hova nem hat el a keresztény vallás fénye. Van nép, melynek életében nem világol az új-szövetség tudománya. Lehet a tengereknek oly szigete, a hová még nem jutott el az evangélium szelleme. De nézzük meg a világban a művészi gyűjteményeket s úgy találjuk,